

СПЕЦЫФІКА КАНАНІЧНАГА ВОБРАЗА Ў ДЫСКУРСЕ БЕЛАРУСКАГА ТЭЛЕБАЧАННЯ 1956-х – пач. 1990 гг.

A. I. Morozowa

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
emorozowa@tut.by*

На шырокім матэрыяле беларускага тэлебачання 1956 – пачатку 1990-х гг. вылучаны маўленчыя стратэгіі стварэння кананічнага вобраза У. Леніна, у тым ліку імпліцытныя інтэртэкстуальныя ўключэнні (алюзіі, рэмінісцэнцыі, інш.). Устаноўлена, што яны застаюцца нязменнымі ў пачатку 1990-х гг., калі роля духоўнага настаўніка грамадства пераходзіць ад У. Леніна да Ф. Скарыны. Паказана, што ва ўмовах значных грамадскіх пераўтварэнняў пач. 1990-х гг. прыёмы стварэння кананічнага вобраза, характэрныя для беларускага савецкага тэлебачання, не спрыяюць усталяванню дыялогу аўтара і аўдыторыі.

Ключавыя словы: дыскурс-аналіз; інтэртэкстуальнасць; маўленчыя стратэгіі; кананічны вобраз; алюзіі; рэмінісцэнцыі.

SPECIFICS A CANONICAL IMAGE IN THE BELARUSIAN TELEVISION DISCOURSE 1956-EARLY 1990s.

E. I. Morozowa

*Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: E. I. Morozowa (emorozowa@tut.by)*

Based on the vast material of programs and documentaries of Belarusian television 1956 – early 1990s, speech strategies for creating a canonical image are studied using the example of the image of V. Lenin, including implicit intertextual inclusions (allusions, reminiscences, interstyle toning, etc.), which introduced mainly implicitly. It has been established that they remain unchanged even in the early 1990s, when the role of the spiritual teacher of society passes from V. Lenin to F. Skorina. It is shown that in the conditions of significant

social transformations of the early 1990s, the methods of creating a canonical image, characteristic of the Belarusian Soviet television, do not contribute to establishing a dialogue between the author and the audience.

Key words: discourse analysis; intertextuality; speech strategies; canonical image; allusions; reminiscences.

Ва ўмовах выключна высокай канкурэнцыі на медыярынку для таго, каб зразумець мэтазгоднасць выкарыстання пэўнай маўленчай стратэгіі, адасантам нярэдка неабходна звярнуцца да вопыту айчызнага тэлебачання, дзе яна з вялікай верагоднасцю была апрабавана. У трапна знойдзеных маўленчых стратэгіях праяўляецца агульны для аўтара і гледача спосаб разумення навакольнага свету з характэрнай для яго сістэмай мастацкіх вобразаў. Відавочна, што пераважную частку сваёй гісторыі беларускае тэлебачанне існавала ў межах савецкага дыскурсу, цэнтральным для якога большасць даследчыкаў лічыць вобраз У. Леніна. Яго кананічны змест ў мастацкай літаратуры даследаваў, напрыклад, Л. Дасоу Рамера, у архітэктуры і жывапісе савецкага авангарду – Б. Гройс, у кінематографе – І. Рачук, А. Вянкоў і інш.

Для раскрыцця прыёмаў стварэння кананічнага вобраза беларускага савецкага тэлебачання ў гэтым артыкуле выкарыстаны падыход Н. Фэркло, які лічыць, што стратэгіі пэўнага дыскурсу абумоўлены ў першую чаргу характарам яго інтэргэстэуальнасці і інтэрдыхурсіўнасці, г. зн. сувязі з іншым блізкім тэкстам і дыкурсам [1, с. 25]. У нашым даследаванні гэта хрысціянскі рэлігійны дыкурс з цэнтральным тэкстам Бібліі і вобразам Хрыста, вылучыць яго маўленчыя стратэгіі дапамагае методыка, распрацаваная кандыдатам філалагічных навук С. Зелянко, што прадугледжвае наступны парадак этапаў аналізу: ідэнтыфікацыя інтэргэстэу ў лексічнай плыні, вызначэнне адносін да лексем аўтара, вызначэнне функцыі інтэргэстэуальнага ўключэння ў тэксце, прагназаванне рэакцыі аўдыторыі [3, с. 73]. Адпаведна з гіпотэзай гэтага даследавання, кананічны вобраз У. Леніна, характэрны для беларускага тэлебачання, з распадам Савецкага Саюза пачынаюць падмяняць вобразам Ф. Скарыны.

Большасць рытарычных стратэгий, якія ўжываліся ў тэлеперадачах і тэлефільмах беларускага савецкага тэлебачання для стварэння вобраза духоўнага лідара, адносяцца да імпліцытных, няўных, што абумоўлена тым «нелегальным» становішчам, у якім знаходзілася рэлігія ў той час. Пры дапамозе *рэмінісцэнцый* (часцей за ўсё – нагадванне, прыпамінанне

сітуацыі) падкрэсліваецца гуманнасць кананічнага персанажа: гэта чалавек, які маральна вышэй за іншых, бо ён створаны па «вобразе і падабенстве Божым». У. Леніна ў тэлевізійных выпусках часта называюць «правадыром», «самым чалавечным чалавекам» [4]. Адзін з тэлефільмаў, прысвечаных славянскаму першадрукару, называецца «Францыск, сын Скарынін» (1989 г.), і тут хутчэй за ўсё ёсць рэмінісцэнцыя – «Хрыстос, сын Божы».

Выказванні спачатку У. Леніна, а пазней Ф. Скарыны характарызуюць пры дапамозе біблейскага тэрміна: «*Па заветах вялікага Леніна*» (назва перадачы 1957 г.) і «скарынінскія заветы» [5, с. 116]. Каб падкрэсліць, што духоўны лідар маральна і ментальна вышэйшы за іншых, стваральнік свету, выкарыстоўваюцца прыметнікі са значэннем выключнай якасці, кшталту «геніяльны», і прыметнікі, утвораныя ад уласных назоўнікаў пры дапамозе суфікса -ск- у значэнні прыналежнасці: *ленінская* партыя, «*Ленінскія* мясіны ў Парыжы» (назва сюжэта), «*Ленінская іскра* в Беларусіі» (назва тэлеперадачы), «...першыя крокі *ленінскай* вахты» і «скарынінская зямля», «Скарынінскае свята» (назва рэпартажа Л. Гарошкі) і «Скарынінская спадчына» [5, с. 19].

Алюзіі на вобраз Хрыста праяўляюцца ва аўдыявізуальным аздабленні стужкі «Францыск, сын Скарынін», дзе лейтматывам праходзіць вобраз манаха, які б'е ў званы, і гэтым аўтары падкрэсліваюць: духоўны лідар абуджае людзей ад сну (параўнаем з «“Ленінская Іскра”, как призывный колокол, поднимала революционный пролетариат России на борьбу» [6]). Тым, што вобразы У. Леніна і Ф. Скарыны, як і вобраз Хрыста, адаптаваны пераважна для ірацыянальнага (на веру) успрыняцця аўдыторыяй, абумоўлена высокая частотнасць выкарыстання назоўнікаў са значэннем эмацыянальнага стану ў тэкстах перадач: «З Леніным у *сэрцы* савецкія касманаўты павялі ў беспрыкладны зорны рэйс свае цуда-караблі», «*Душа* Францыска Скарыны – гэта светлы прамень нашай славянскай духоўнасці».

Варта адзначыць, дамініраванне вобраза Ф. Скарыны на тэлебачанні не было прынята большасцю аўдыторыі. Так, у выпуску газеты «Звязда» ад 10 кастрычніка 1997 г. карэспандэнт перадае старшыні Тапанімічнай камісіі Л. Лычу незадаволенасць чытачоў «скарынаўскай тэндэнцыяй»: «Чаму яго імя паўсюдна ўспрымаецца як заменнік імя Леніна?».

Такім чынам, характэрнай рысай дыскурсу беларускага тэлебачання 1950–1990-х гг. з’яўляецца вылучэнне цэнтральнага кананічнага вобраза, які выступае духоўным настаўнікам грамадства. На працягу 1960-х – пач. 1980-х гг. гэтая роля адводзілася У. Леніну, напрыканцы 1980-х гг. у сувязі з карэннымі зменамі ў дзяржаўным ладзе яна пераходзіць да Ф. Скарыны. Пры гэтым рытарычныя стратэгіі стварэння кананічнага вобраза беларускай тэлежурналістыкі застаюцца ўстойлівымі. Да іх можна аднесці пераважна прыёмы інтэртэксту, якія ўводзяцца імпліцытна, у тым ліку рэмінісцэнцыі (спецыфічная намінатыўнасць, містыфікацыя і інш.), алюзіі (рэлігійная атрыбутыка, сусветны маштаб, місіянерская роля і эмацыянальнае ўспрыманне персанажа) на вобраз Хрыста. Запатрабаваныя ва ўмовах функцыянавання сродкаў масавай інфармацыі і прапаганды, гэтыя прыёмы паказваюць сваю неэфектыўнасць у медыя, дзе існуе глабальны свабодны абмен інфармацыяй.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Филлипс Л., Йоргенсен М. В.* Дискурс-анализ. Теория и метод. М.: Гуманитарный центр, 2008. 352 с.
2. *Крывелев И. А.* Содержательность и информативность лекции [стенограмма лекции]. М.: Правл. Всесоюз. о-ва «Знание». 1975. 14 с.
3. *Зелянко С. В.* Інтэртэкст у публіцыстычным маўленні. Мінск: БДУ, 2012. 195 с.
4. НАРБ. Ф. 871. Воп. 8. Спр. 1580. Арк. 19.
5. НАРБ. Ф. 871. Воп. 8. Спр. 2068.
6. НАРБ. Ф. 871. Воп. 8. Спр. 298. Арк. 272.
7. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. Ф. 444. Воп. 1. Спр. 248. Арк. 7.